

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม ศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม บ้านอมลอง ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำท้องถิ่นในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม ศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ พร้อมทั้งกระบวนการและเทคนิคในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อมในบ้านอมลอง ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

รูปแบบการศึกษาเป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ประชากรและผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มหลัก คือ พระสงฆ์ สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน สมาชิกเกษตรอินทรีย์คอกยผาส้ม เจ้าของสวนต้นแบบและ กลุ่มนักเรียน/ผู้ปกครอง/ครู

เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา จะใช้ประเด็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม แบบบันทึกข้อมูลแล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์แบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ที่ต้องการแยกแยะองค์ประกอบต่างๆ นำมาตีความหมายของปรากฏการณ์ และชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ เป็นการเสนอภาพของชุมชนให้เห็นรายละเอียดเกี่ยวกับบริบทต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ผู้วิจัยจึงได้สรุปเนื้อหาผลการศึกษาวิจัยได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษา

5.1.1 บริบทของศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงวัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม

ศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม ตั้งขึ้นภายใต้การนำของพระอาจารย์สรยุทธ ชยปญฺโญ กับ พระอาจารย์สังคม ธนปญฺโญ โดยมีชาวบ้านอมलग หมู่ที่ 2 ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแนวร่วมหลักในการดำเนินงาน ซึ่งเหตุผลหลักในการก่อตั้งศูนย์ฯ ก็เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากของคนในชุมชน จากการที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น สดอเบอรี่ เก๊กฮวย เป็นต้น และเมื่อถึงจุดที่ดินเสื่อมสภาพค่าใช้จ่ายในการซื้อปุ๋ยก็เพิ่มขึ้น ประกอบกับมีโรคเกิดขึ้น พืชผลที่ชาวบ้านปลูกก็ล้มตายหมด ทั้งไว้แต่หนี้สินก้อนโตที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ต้องแบกรับภาระไว้ และจุดนี้เองก็ไปกระทบกับลูกหลาน เมื่อพ่อแม่ไม่มีเงินแล้วก็ไม่มีทุนที่จะให้ลูกหลานได้ศึกษาเล่าเรียน หรือต้องไปกู้เงินเพื่อนำมาเป็นทุนการศึกษาให้แก่ลูก ซึ่งก็จะทำให้เข้าสู่วงจรทุกข์ยากอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

เมื่อพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป ได้เข้ามาเห็นสภาพปัญหา จึงได้เกิดความเห็นใจชาวบ้าน และใช้หลักธรรมอริยสัจ 4 มาคิดวิเคราะห์ปัญหา และให้ชาวบ้านได้รับรู้สาเหตุของปัญหาที่แท้จริงร่วมกัน จึงเป็นการเริ่มขับเคลื่อนงานก่อตั้งศูนย์ฯ โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือ ทำอย่างไรให้ชาวบ้านพ้นทุกข์ยาก ภายใต้การดำเนินการใน 4 วัตถุประสงค์รองคือ 1 เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าต้นน้ำ 2 เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักการประยุกต์ใช้พลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานยั่งยืน 3 เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักการประยุกต์ใช้พลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานได้ 4 เพื่อความยั่งยืนของอาชีพครอบครัว โดยการจัดการศึกษาที่พอเพียงสืบสานพัฒนาต่อมรดกของครอบครัว โดยการดำเนินงานทั้งหมดเป็นการน้อมนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของในหลวงมาปรับใช้ให้เข้ากับบริบทของชุมชน และการดำเนินงานที่ผ่านมาก็เป็นไปได้ด้วยดีจนศูนย์ฯ เริ่มเป็นที่รู้จัก และมีคนสนใจอยากมาเรียนรู้ ซึ่งพลังในการขับเคลื่อนที่สำคัญก็มาจาก ความเชื่อความศรัทธาทางพระพุทธศาสนาของชุมชนบ้านอมलग ที่มีต่อพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป นั่นเอง

5.1.2 บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ผู้วิจัยได้สรุปบทบาทพระสงฆ์ผ่าน 3 มิติ ดังนี้

1. มิติการดำเนินโครงการและขับเคลื่อนกิจกรรม

พระอาจารย์ทั้ง 2 รูป กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะให้ความรู้และคำปรึกษาสร้างความกระจ่างในการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ของศูนย์ฯ อย่างต่อเนื่อง มีการเตรียมโครงการตั้งแต่ก่อนทำ คาดการณ์ถึงผลที่อยากจะให้เกิดขึ้น แก่สภาพแวดล้อมทางสังคมและธรรมชาติในทางบวก พร้อมทั้งแสวงหาปัจจัยที่เป็นทรัพยากรการจัดการ ตั้งแต่การเงิน แรงงาน การสนับสนุนเชิงนโยบาย มีการสร้างกลไกทางสังคม ให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น และภาคภูมิใจต่อผลของการดำเนินงาน

2. มิติทางสังคมและเศรษฐกิจ

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่า สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เพราะพระนักพัฒนา ทั้ง 2 รูป ได้ฟื้นคืนชีวิตแบบวิถีพุทธให้กับชุมชน ส่วนด้านเศรษฐกิจที่ชาวบ้านที่ร่วมโครงการกับ ศูนย์ฯ ที่ยึดปฏิบัติตามหลักการเศรษฐกิจพอเพียง – ตามคำแนะนำของพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป ก็มี ค่าใช้จ่ายน้อยลง แม้รายได้จะไม่มากเหมือนเดิม แต่ก็อยู่ได้อีกทั้งสุขภาพก็ดีขึ้น เพราะไม่ต้องใช้ สารเคมีในการกำจัดศัตรูพืช สามารถมีกินมีใช้ตลอดปี และในส่วนนี้พระนักพัฒนาทั้ง 2 รูปยังมี บทบาทสำคัญ ในการช่วยให้ชาวบ้านได้ฝึกทำ บัญชี รายรับ-รายจ่าย ประจำเดือนอีกด้วย

3. มิติทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สรุปผ่านกิจกรรมของศูนย์ฯ ก็พบว่า พระนักพัฒนามีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการเป็นผู้นำ พัฒนาในทุกๆด้าน เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้ ทำให้ป่าต้นน้ำกลับคืนสภาพ สมบูรณ์ การใช้เกษตรอินทรีย์และสารชีวภาพ ทำให้ดินกลับมาอุดมสมบูรณ์อยู่ในสภาพดีอีกครั้ง มีการพึ่งพาระบบธรรมชาติที่เกื้อกูลกันมากขึ้น การหาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงานทำให้ ได้ใช้พลังงานที่สะอาดจากธรรมชาติ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และการจัดการศึกษาแบบโฮมสคูลให้ เด็กมีความรู้คู่กับคุณธรรม เมื่อมีความรู้คู่คุณธรรมแล้วเด็กรุ่นนี้ ก็จะสืบสานต่อและพัฒนาแนวคิด ที่มนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต้องอยู่กันแบบสมดุล พึ่งพาอาศัยกันอันจะทำให้เป็นการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืนได้ในอนาคตอย่างต่อเนื่องนั่นเอง

จากบทบาทของพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป ก็ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น 5 ด้านคือ 1 คนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม มีความตระหนักด้านสิ่งแวดล้อม มีความรู้ความเข้าใจ ด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น 2 สิ่งแวดล้อมทั้งดิน น้ำ ป่า อุดมสมบูรณ์ดีขึ้นกว่าเดิมมาก 3 ระบบ เศรษฐกิจหันมาใช้ชีวิตตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้เกิดความสมดุลของชีวิตมากขึ้น 4 รายได้ มีใช้ตลอดทั้งปี 5 การศึกษานำมาประยุกต์ใช้กับอาชีพของครอบครัวมากขึ้น

5.1.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อมบ้าน

อมลอง ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่

ผู้วิจัยได้สรุปการศึกษาออกเป็น 2 ส่วนคือปัจจัยภายในกับปัจจัยภายนอกดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยภายใน ประกอบด้วย

ตัวบุคคล (พระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป) สื่อที่ใช้ในการจัดกิจกรรม สถาบันครอบครัวระบบ ความเชื่อความศรัทธาในสถาบันศาสนาของชาวบ้าน ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม บรรพชาภาสในการ ทำงาน การเงินภายในศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคอกผา สัม

2. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ งบประมาณสนับสนุน แหล่งทุนทั้งด้านการเงินบุคลากร วัสดุ อุปกรณ์ เครือข่ายชุมชน การสนับสนุนจากประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยผู้ให้การสนับสนุนหลักของศูนย์ฯ คือ บริษัทโตโยต้ามอเตอร์แห่งประเทศไทย กับศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาแผ่นดินเชิงคุณธรรม

ปัจจัยทั้ง 2 นับเป็นส่วนสำคัญที่คอยผสมผสานให้การดำเนินงานของศูนย์ฯ เป็นไปอย่างราบรื่น และมีประสิทธิภาพ

5.1.4 กระบวนการและเทคนิคของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม

พระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป เริ่มจากการใช้กระบวนการจุดประกายความคิด และสร้างแกนนำชาวบ้านในพื้นที่ โดยใช้เวทีการพูดคุย พาชาวบ้านไปศึกษาดูงานคอยเสริมสร้างกระบวนการเติมพลังความเชื่อมั่นสู่เศรษฐกิจพอเพียงผ่านการฝึกอบรมหลักสูตร “การพัฒนาวิถีกรรมสู่ระบบเศรษฐกิจพอเพียง” ส่วนกระบวนการในการทำงานของศูนย์ฯ จะเน้นการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน นำโดยพระอาจารย์สรยุทธ์ ชยปญโญ ทำการบริหารจัดการเชิงนโยบาย การวางแผนงานต่างๆ พร้อมทั้งคอยติดต่อประสานงาน หางบประมาณสนับสนุนกับบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และมีพระอาจารย์สังคม ธนปญโญ ที่มีบทบาทอย่างมากในการปฏิบัติการเชิงลึก ให้โครงการของศูนย์ฯ สำเร็จตามวัตถุประสงค์ ต้องคอยทำให้ชาวบ้านเห็นจับมือชาวบ้านทำ คอยผลักดัน กระตุ้นชาวบ้านตลอดการดำเนินงาน และมีทีมงานภายในศูนย์ฯ คอยให้ความช่วยเหลือ ด้านการติดต่อประสานงานกับเครือข่ายจัดกิจกรรม เครือข่ายเผยแพร่ข้อมูลและเป็นครูสอนในส่วนของโฮมสкулอีกด้วย

ในกระบวนการทำงานของศูนย์ฯ สามารถแยกตามกิจกรรมได้ 2 กิจกรรม ส่วนแรกคือ กิจกรรมการสร้างฐานการเรียนรู้ 9 ฐาน จะเน้นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าต้นน้ำ การทำเกษตรอินทรีย์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม พลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน ส่วนที่สองคือ การจัดการเรียนการสอนแบบโฮมสกูล ซึ่งจะเน้นการต่อยอดมรดกของครอบครัว เพื่อประสิทธิภาพการดำเนินงานของศูนย์ฯ เป็นไปอย่างยั่งยืนจากรุ่นสู่รุ่น

ส่วนเทคนิคของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อมนั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาและแยกออกมาเป็นเทคนิคหลัก และเทคนิคเกื้อหนุนของการดำเนินงานในแต่ละกิจกรรม ซึ่งเทคนิคหลักแยกออกเป็น 4 เทคนิค คือ 1 เทคนิคการใช้บารมีและระบบความเชื่อค่านิยม 2 เทคนิคการมีส่วนร่วม 3 เทคนิคการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 4 เทคนิคการติดตามและประเมินผล ส่วนเทคนิคเกื้อหนุนก็เป็นการรวบรวมถึงหลักคิด กลยุทธ์การทำงาน วิธีการทำงาน การแก้ไขปัญหา เฉพาะหน้าของนักพัฒนาทั้ง 2 รูป ในการทำงานรวบรวมไว้เป็นเทคนิคเกื้อหนุนในแต่ละกิจกรรม

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

การอภิปรายผลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้อภิปรายผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ และกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยใช้หลักการแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยจากการรวบรวมวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ที่ได้ศึกษาค้นคว้าที่มาเพื่อสนับสนุนการอภิปรายให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น สามารถอภิปรายผลการศึกษาได้ดังนี้

พระมหาประยูร ปยุตโต (2546) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ที่ควรกระทำต่อสังคมว่า บทบาทหน้าที่ทางสังคมของสงฆ์คือ ช่วยเหลือให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ โดยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรม และนั่นเองที่ถือเป็นบทบาทพระสงฆ์ที่พระนักพัฒนาทั้ง 2 รูปนำมาปฏิบัติ ดำเนินการผ่านศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคุดอยผาส้ม ซึ่งมาจากการมีวิสัยทัศน์ มีความเข้าใจสถานการณ์ สภาพแวดล้อมที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความต้องการของท่านและชาวบ้านอย่างดี ในการแสดงออกถึงบทบาทของพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป ครั้งนี้พบว่าพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป ได้ใช้พระพุทธศาสนาที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างดี ซึ่งหากพิจารณาบริบทชุมชนบ้านอมลองแล้ว มีความสอดคล้องกับคำกล่าวของ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2531) ที่ได้กล่าวถึงการพัฒนาและหน้การเกษตรในทางเดียวกันว่า นับแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ 1 เป็นต้นมา นโยบายการพัฒนาที่กระทบถึงการเกษตรกรรม คือการนำเอาตลาดพืชผลทำการเกษตรไปสู่หมู่บ้าน พืชผลการเกษตรที่ผลิตเพื่อขายเหล่านี้ ไม่มีการอุดหนุนในประเทศรองรับ ส่วนใหญ่แล้วก็ถูกส่งออกเป็นสินค้าปฐมภูมิไปสู่ตลาดโลก ในขณะที่ประเทศด้อยพัฒนาอื่น ต่างพากันแข่งขันผลิตสินค้าการเกษตรประเภทเดียวกันออกสู่ตลาด ราคาของสินค้าเหล่านี้จึงขึ้นอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศในโลก ภาวะเช่นนี้เกษตรกรต้องแบกรับภาระโดยตรง ด้วยเหตุนี้ชุมชนจึงต้องพึ่งพาสารเคมีและเทคโนโลยี ซึ่งตัวเขาเองไม่มีความรู้จริงต้องพึ่งพาพืชผลในตลาดโลก ต้องพึ่งพาวัฒนธรรมที่คนในเมืองกำหนด ไม่มีอำนาจกำหนดราคาพืชผลที่ตนเองปลูกเต็มไปด้วยหนี้สินรุงรัง ไม่มีความรู้ที่จำเป็นสำหรับการผลิตแบบนี้ เพราะหมดทรัพยากรธรรมชาติไว้เกือบกินได้อีก

พระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป เข้าใจในสถานการณ์ที่เป็นอยู่กับชาวบ้านเป็นอย่างดี จึงมีความตั้งใจที่จะพัฒนาชุมชนให้เป็นอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักการที่สอดคล้องกับ เสรี พงศ์พิศ (2531) ที่กล่าวว่า การพัฒนาต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน ต้องรื้อฟื้นคุณค่าดั้งเดิมที่ชุมชนมีมาประยุกต์สร้างสรรค์ทางเลือกขึ้นมาใหม่ ให้สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน ไม่ใช่การถอยหลังไปสู่สังคมเก่าในอดีต ซึ่งเป็นไปไม่ได้แต่ต้องสร้างแบบแผนการผลิต และแบบแผนการดำรงชีวิตขึ้นมาใหม่ภายใต้คุณค่าที่ดำรงแบบดั้งเดิม

จากหลักการของแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ผสมกับหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน และจากการใช้หลักธรรมของพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป ตามหลัก อริยสัจ 4 จึงได้วางแนวทางพัฒนาของศูนย์ฯ ไว้

4 ด้าน คือ 1. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าต้นน้ำ 2. ปัจจัย 4 เกษตรอินทรีย์และสารชีวภาพ 3. พลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน 4. การจัดการศึกษาที่พอเพียง ซึ่งจะเห็นได้ว่าเป็นการพัฒนาแบบองค์รวมทั้งระบบ นับว่าสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นหลักการเน้นผลเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยให้ความสำคัญกับวิถีการใช้ความรู้ ความซื่อสัตย์ ความไม่โลภ ความรู้จักพอ ความขยันหมั่นเพียร การไม่เบียดเบียนกัน การรู้จักแบ่งปันและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2550)

ในการดำเนินงานของศูนย์ฯ พระนักพัฒนาจะเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน คือการร่วมคิดแก้ไขปัญหา การดำเนินการและกิจกรรมในชุมชนร่วมวางแผนโครงการ ร่วมปฏิบัติงานในรูปของการเสียดสละแรงงาน การบริจาคเงิน วัสดุ อุปกรณ์และร่วมติดตามการดำเนินงาน บำรุงรักษาสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน (เกียรติศักดิ์ เรือนทองดี, 2536) ซึ่งก็ทำให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพดีมาก

จากการแลกเปลี่ยนสนทนากับพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป กับผู้นำชุมชนเพื่อสรุปบทเรียนการดำเนินงานของศูนย์ฯ พบว่า สิ่งที่มีส่วนทำให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้แก่

ปัจจัยที่เกิดขึ้นภายในชุมชนที่สำคัญที่สุดคือ มีพระผู้นำทางจิตวิญญาณมีบารมีที่ชาวบ้านให้ความเคารพ ศรัทธา เป็นผู้จุดประกายแห่งความเบิกบานทางปัญญาของคนในชุมชน ทั้งกระตุ้นติดตาม สนับสนุน อำนวยความสะดวก เพื่อส่งผลให้เป้าหมายของการพัฒนาคุณภาพชีวิตแบบองค์รวม (กายใจ) ให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ ส่งผลให้เกิดการรวมกลุ่มกัน เพื่อปกป้องฟื้นฟูสิ่งที่เป็นรากฐานชีวิตและฐานการผลิตของชุมชน ด้วยสำนึกรักในผืนแผ่นดินเกิด นับเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตควบคู่ไปกับการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเปรียบเสมือนฐานชีวิตของชุมชน นับว่าประเด็นนี้การเป็นพระสงฆ์ส่งผลต่อความสำเร็จอย่างมาก ซึ่งทางหลักธรรมตามพระไตรปิฎกก็กล่าวไว้อย่างชัดเจน ตามคำกล่าวของ จิตเกษม สิริเดช (2533) ที่กล่าวว่าในพระไตรปิฎกสามารถคนคว้าได้หลายจุดหลายตอน ถึงความเป็นนักอนุรักษ์ธรรมชาติของพระบรมศาสดา ที่ทรงสั่งสอนข้อศีลข้อวินัย ทั้งโดยตรงและโดยอ้อมรวมสรุปใจความหลักๆ 4 ด้านคือ 1. ให้อนุรักษ์สัตว์ 2. ให้อนุรักษ์ทรัพยากรดิน 3. ให้อนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ 4. ให้อนุรักษ์พืช นับได้ว่าพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป ได้ทำตามวินัยของสงฆ์ ซึ่งเป็นไปตามหลักการพัฒนาในยุคสมัยใหม่ได้เป็นอย่างดีด้วย

และส่วนเทคนิคหลักๆ ที่พระนักพัฒนานำมาใช้ในการดำเนินกิจกรรม จะประกอบไปด้วยเทคนิคการใช้บารมี และระบบความเชื่อค่านิยม การมีส่วนร่วม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การติดตามและประเมินผล

หากมองในภาพรวมบทบาทของพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป จะมุ่งในการพัฒนาคนศักยภาพของคนยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า โดยแบ่งบทบาทของพระนักพัฒนาทั้ง 2 รูป มีความเกี่ยวข้องกับ 3 มิติ หลักๆ คือ มิติการดำเนิน โครงการและการขับเคลื่อน มิติทางสังคมและเศรษฐกิจ มิติทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับงานวิจัยของ ประสพสุข พันธุ์ประยูร (2535) ที่พบว่า พระสงฆ์เป็นผู้นำท้องถิ่นที่มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยที่ชาวบ้านมีความศรัทธาเป็นพลังในการอนุรักษ์ และพยายามที่จะสร้างความเข้าใจให้กับชุมชน ให้เกิดความสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเช่น ศีล 5 พรหมวิหาร 4 อริยสัจ 4 และสังคหวัตถุ 4

ผลจากการส่งเสริมทำกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคุดอยผาส้ม ปัจจุบันได้รับความสนใจและขยายผลไปยังสมาชิกในชุมชนอย่างรวดเร็ว คำตอบต่อคำถามที่ว่าทำไมชาวบ้านหันมาสนใจ นั่นคือการที่ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งได้ทดลอง และค้นพบคำตอบด้วยตนเองจากการปฏิบัติจริง แม้จะเริ่มทำแต่ผลที่ได้รับสามารถอธิบายได้คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและป่าต้นน้ำ ซึ่งถือเป็นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชน โดยการสร้างฝายชะลอน้ำ (Check Dam) เพิ่มความชุ่มชื้นในผืนดิน ป้องกันไฟป่าป้องกันการบุกรุกทำลายป่า โดยการปลูกต้นไม้ในใจคน การปลูกไม้ใช้หนี้กับธนาคารต้นไม้ โดยการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ตามแนวทางพระราชดำริคือ พออยู่ พอกิน พอใช้ และพอร่มเย็น ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร การปลูกพืชหลากหลายชนิดผสมผสานกันทั้งไม้ยืนต้น พืชล้มลุก ทำให้ครอบครัวมีอาหารบริโภคและมีรายได้จากการขายผลผลิตทั้งระยะสั้น และระยะยาว ประกอบกับเป็นการลดต้นทุนในการผลิต ทั้งนี้เนื่องจากการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกน้อยมาก นอกจากนี้ยังเป็นการผลิตที่มีความสอดคล้องกับสภาพของเกษตรกร อีกทั้งสมาชิกในครอบครัว ทั้งสามี ภรรยา สามารถทำงานร่วมกัน เป็นความสงบสุขที่เกิดขึ้นในครอบครัว ที่ไม่ต้องวิ่งตามกระแสทางการตลาด มีเวลาอยู่กับครอบครัว และทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนสังคมได้มากขึ้น เกิดความยั่งยืน และความสมดุลของระบบนิเวศ การปลูกพืชในลักษณะผสมผสาน โดยเฉพาะพืชท้องถิ่นที่มีความเหมาะสมกับระบบนิเวศท้องถิ่น เป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศ ดิน น้ำ ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้เทคนิคการทำระบบกสิกรรมธรรมชาติ ของวัดพระบรมธาตุคุดอยผาส้ม ยังมีเทคนิคการห่มดิน โดยการนำกาบของต้นกล้วยคลุมดิน เพื่อให้เกิดความชุ่มชื้น การทับถมของเศษใบไม้ และซากพืชก่อให้เกิดอินทรีย์วัตถุ ส่งผลให้ดินชุ่มชื้น ร่วนซุย น้ำ อากาศ ถ่ายเทได้ดี นอกจากนี้พืชบางชนิด เช่น ต้นกล้วย ยังเป็นตัวช่วยกักเก็บน้ำในดิน ซึ่งในช่วงฤดูแล้งก็จะช่วยคายน้ำให้ความชุ่มชื้น และเป็นร่วม

เงาให้แก่พืชอื่นๆ อีกด้วย สุขภาพอนามัยของครอบครัว ปัญหาการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่มีต่อสุขภาพอนามัย และสิ่งแวดล้อมในชุมชนการที่เกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมนี้ ทำให้มีความรู้ความเข้าใจและมีความตระหนักมากขึ้น เมื่อชาวบ้านกลุ่มหนึ่งได้เริ่มการทำระบบกสิกรรมธรรมชาติโดยการลด ละ เลิก สารเคมี โดยการปลูกพืชผสมผสานปลอดสารเคมี ดังนั้นจุดที่น่าสนใจของระบบกสิกรรมธรรมชาติ คือการไม่เป็นผู้ผลิต และผู้บริโภคที่ยอมจำนนต่อกระแสของตลาดอีกต่อไป เกิดแปลงสาธิตจากการรวมกลุ่มของเกษตรกร จำนวน 14 ราย รวมพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 10 ไร่ โดยผลผลิตที่เกษตรกรได้รับจากการทำเกษตรอินทรีย์ จะนำมาใส่บาตรทำบุญถวายให้วัดใช้ประกอบอาหาร เมื่อมีมากก็มีการแจกจ่ายให้แก่เพื่อนบ้าน เหลือถึงนำไปขาย ซึ่งจะมีแม่ค้าในหมู่บ้าน 2 คนมารับซื้อ และนำไปบรรจุลงจำหน่ายที่ตลาดเมืองใหม่ ในนามของศูนย์กสิกรรมธรรมชาติ เป็นผักปลอดภัยจากสารพิษ เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ มีความรู้เพิ่มขึ้นในเรื่องการทำเกษตรอินทรีย์ สามารถผลิตปุ๋ยหมักชีวภาพ สารไล่แมลงจากพืชสมุนไพร และน้ำส้มควันไม้ใช้เองได้ ทำให้ต้นทุนในการผลิตต่ำไม่ก่อให้เกิดหนี้สินเพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดความมั่นใจในแนวทางการประกอบอาชีพ สุขภาพกายและสุขภาพจิตดีขึ้น สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน มีเกษตรกรบ้านอมลองจำนวน 30 รายให้ความสนใจหันมาทำการเกษตรอินทรีย์ อย่างจริงจัง นอกจากนี้เกษตรกรรายอื่นๆ ทั้งจากภายในหมู่บ้านเดียวกัน และต่างหมู่บ้านประมาณ 20 หมู่บ้านเกิดความสนใจ เข้ามาศึกษาดูงานจากแปลงสาธิตและจะนำไปปฏิบัติ ซึ่งทำให้เกิดเครือข่ายของเกษตรกรอินทรีย์ขยายเพิ่มมากขึ้น วิถีชีวิตของชาวบ้านบ้านอมลองมีการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น จากการร่วมมือระหว่างศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคดยอผาส้ม และชาวบ้าน ก่อให้เกิดโครงการไร่คุณธรรมมาสานต่อ โดยการปลูกพืชแบบผสมผสานและไม่ใช้สารเคมี เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายมีการประยุกต์ใช้พลังงานอย่างคุ้มค่า โดยมีการรวบรวมน้ำมันเก่าที่ใช้แล้วมาบำบัดเพื่อทำเป็นไบโอดีเซล การหมักมูลสัตว์เพื่อเป็นแก๊สชีวภาพ มีการจัดการวัสดุที่เหลือทิ้งอย่างถูกวิธี ด้วยการประยุกต์ใช้วิทยาการสมัยใหม่ มีการทำน้ำยาเอนกประสงค์ มีการจัดการศึกษาที่พอเพียงให้แก่ลูกหลานชาวบ้านเกษตรกรในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียง โดยจัดแบบตามอัธยาศัย หรือ โฮมสคูล ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทและวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อการสานต่อภูมิปัญญาและมรดกตกทอดต่างๆ จากรุ่นสู่รุ่น อันจะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่แท้จริงได้

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษา

เพื่อให้เกิดการดำเนินการจัดการศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม บ้านอมลองตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และตอบสนองวัตถุประสงค์ของการดำเนินการของศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม อย่างแท้จริง ผลการวิจัยครั้งนี้สามารถได้มาซึ่งข้อเสนอแนะแนวทางดังนี้

1. การดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง วัดพระบรมธาตุคอกยผาส้ม เป็นโครงการที่มีบทบาทสำคัญในการน้อมนำแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม และการบูรณาการผสมผสานผู้ประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในชุมชน ในการดำเนินการได้รับการสนับสนุนหลักด้านงบประมาณจากบริษัทโตโยต้ามอเตอร์ ประเทศไทยจำกัด และศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาพลังแผ่นดินเชิงคุณธรรม ผลจากการดำเนินกิจกรรมสามารถเห็นเป็นที่ประจักษ์ ทั้งการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำ การส่งเสริมระบบกสิกรรมธรรมชาติ การจัดการศึกษาโดยครอบครัวและชุมชน

ดังนั้นผู้ให้การสนับสนุนต่างๆ ควรให้การสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการสานต่อการดำเนินงานในพื้นที่ของศูนย์ในระยะต่อไป และจัดให้มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานในทุกปี

2. ควรจัดระบบการทำงานในเชิงการบริหารจัดการ ด้วยฐานข้อมูลที่เข้าถึงได้อย่างสะดวกจากทุกฝ่าย

3. ควรเพิ่มระดับเนื้อหาแห่งการมีส่วนร่วมของชุมชนที่สนใจและบริเวณใกล้เคียงโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนทำความเข้าใจกับแนวคิดของศูนย์การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียง และการดำเนินกิจกรรมของศูนย์ฯ เพื่อนำสู่การตัดสินใจ ร่วมดำเนินการเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็งในอนาคต

5.3.2 ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษานี้เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม ดังนั้นควรจะมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง เพราะการศึกษานี้เปรียบเสมือนเป็นอีกทางหนึ่งของจุดเริ่มต้น ให้ได้นำข้อมูลที่ได้ไปพัฒนาต่อยอดงานเดิมและชุมชนได้มองเห็นรูปแบบการดำเนินงานของศูนย์ฯ เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนต่อไป สำหรับประเด็นที่ควรจะมีการศึกษาและพัฒนาเพิ่มเติม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้เน้นการศึกษาแบบองค์รวมในบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมและพัฒนาสิ่งแวดล้อม จึงขาดการวิจัยเชิงลึกในส่วนของการปฏิบัติงานของชุมชนในกิจกรรมต่างๆ ของศูนย์ ว่าพบเจออุปสรรคอะไรบ้าง มีแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างไร มีประโยชน์อย่างไรต่อชุมชนและในชีวิตประจำวันของชุมชน ที่ปฏิบัติงานตามแนวทางของศูนย์มี ชีวิตประจำวันแตกต่างกับชุมชนที่อยู่ตามยุคสมัยการพัฒนากระแสหลักอย่างไร

2. ควรมีการเน้นศึกษาเรื่องอิทธิพลของสื่อ ที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนความคิดให้ชุมชน และหน่วยงานภายนอกเคลื่อนย้ายตามแนวทางการดำเนินงานของศูนย์ฯ ว่ามีรูปแบบอย่างไร และสามารถพัฒนารูปแบบสื่อ เพื่อใช้เป็นคู่มือการพัฒนาชุมชน การศึกษาลี้ดงแวดล้อมอย่างมีส่วนร่วม และทำยสุดเพื่อนำไปใช้ในพื้นที่ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน เป็นการพัฒนาลี้ดงทอความล้าเรีงสู่ชุมชน อื่น อันจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติลี้ดงต่อไป